

اشعار «سیلویا پلات»^۱ و فروغ در نقد فمینیستی «الاین شوالتر»^۲

شاهرخ حکمت*

حمیده دولت آبادی**

چکیده

مقاله حاضر جستاری است بر درک بهتر اشعار پری شادخت شعر معاصر ایران، فروغ فرخزاد و نامدارترین شاعره معاصر آمریکا، سیلویا پلات. بر طبق نظر شوالتر، نقد و بررسی آثار شاعران و نویسندگان زن براساس چارچوب‌های برآمده از آثار ادبی نویسندگان مرد از یک سو به معنای تأیید گفتمان مردسالارانه حاکم بر فضای نقد می‌باشد و از سوی دیگر منجر به سکوت زنان حتی در تجزیه و تحلیل آثار خودشان می‌شود. این مقاله بر آن است تا با بررسی تطبیقی اشعار فرخزاد و پلات، پی به وجه مشترک اندیشه‌های این دو شاعر ببرد. به راستی فرخزاد در دو دفتر آخر خود بار دیگر متولد می‌شود و به فصل جدیدی از ایمان در زندگی خود دست می‌یابد و پلات نیز در شاه کار ادبی‌اش آریل تکامل و پختگی یک شاعر بزرگ را تجربه می‌کند.

کلیدواژه‌ها: فروغ فرخزاد، سیلویا پلات، الاین شوالتر، فمینیسم، جینوکریتیسیزم، مدل بیولوژی، مدل زبان‌شناسی، مدل روا‌شناسی و مدل فرهنگی.

1. Sylvia Plath

2. Elaine Showalter

*. عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اراک (استادیار زبان و ادبیات فارسی)

** دانش آموخته ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد اراک (زبان و ادبیات انگلیسی)

تاریخ دریافت: ۱۳۹۰/۱۰/۰۹، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۰/۰۵/۰۹

shekmat@gmail.com

مقدمه

فمینیسم جنبشی فکری و اجتماعی است که می‌توان رد پای آن را در بسیاری از حوزه‌های علوم انسانی از جامعه‌شناسی و روان‌شناسی گرفته تا ادبیات و هنر جست و جو کرد. در نقد فمینیسم مدرن سنت‌های تثبیت شده جامعه مرد سالار به چالش کشیده می‌شود. اساس و بنیان روابط انسانی در چنین جوامعی قدرت جسمی و جنسی مرد می‌باشد که نمود عینی آن وجود پدر به عنوان رئیس خانواده است.

در نقد ادبی فمینیسم، رابطه میان ادبیات و تعصبات مردسالارانه جامعه آشکار می‌شود و ظرفیت بالقوه ادبیات در غلبه بر چنین تعصباتی نمود می‌یابد. منتقدان ادبی فمینیسم بر این باورند که ادبیات نقش بسزایی در توسعه و پیشرفت انگاره‌های جامعه نسبت به زنان و نیز نگرش زنان نسبت به خودشان دارد.

شوالتر، یکی از برجسته‌ترین منتقدان ادبی فمینیسم، معتقد است نظریه پردازان فمینیسم در فرآیند نقد آثار نویسندگان زن به جای پذیرش مدل‌ها و تئوری‌های نقد ادبیات مردانه باید به بررسی آثار زنان نویسنده بر اساس تجربیات خود آن‌ها به عنوان تولیدکنندگان این نوع از ادبیات بپردازند. شوالتر از این پروسه به «جینوکریتیسیم» تعبیر می‌کند که دربردارنده چهار مدل در برخورد با ماهیت نگارش‌های زنانه می‌باشد. این چهار مدل عبارتند از مدل‌های بیولوژی، زبان‌شناسی، روان‌شناسی و فرهنگی.

مدل بیولوژی نشان می‌دهد که چگونه ایم‌اژ ای ادبی و کلام شخصی و خصوصی نویسندگان زن به بیان تجربیات جسمی و جنسی آن‌ها کمک می‌کند. مدل زبان‌شناسی به ارزیابی تفاوت‌های زبانی نویسندگان زن و مرد می‌پردازد و از این طریق وجود نوعی گفتمان زنانه را در آثار نویسندگان زن به رسمیت می‌شناسد. مدل روان‌شناسی تأثیر و کنش روان را در ادبیات زنان به بوته نقد می‌گذارد و در نهایت، مدل فرهنگی گویای آن است

که چگونه جامعه در شکل‌گیری نگرش‌ها و آرمان‌های زنان تأثیرگذار است (شوالتر، ۱۹۹۷: ۲۱۶-۲۵۰).

تحلیل تطبیقی اشعار فروغ فرخ‌زاد و سیلویا پلات بیانگر آن است که آن‌ها به عنوان دو تن از برجسته‌ترین زنان شاعر معاصر علی‌رغم آنکه در دو فرهنگ متفاوت سخن گفته‌اند اما اشعار ساده و گیرای آن‌ها تصویری است از اندیشه‌های مشترک زنانه‌شان. نکته قابل توجه در اشعار این دو شاعر آن است که آن‌ها در ارائه این تصویر هیچ‌گاه به ابتذال و احساساتی‌گری تن در نداده‌اند و در طول حیات کوتاه هنری خود و به گواه شعرهای تأثیرگذارشان بر تجربیات زنانه خود ارج نهاده‌اند و آن‌ها را همچون واگوبه‌های یک دوست صمیمی در اختیار مخاطبان خود قرار داده‌اند و در نهایت از مرزهای جسم فراتر رفته و در آخرین اشعارشان در جامه یک انسان راستین سخن گفته‌اند. در این مجال نویسندگان این مقاله همت گمارده‌اند تا به دور از هرگونه پیش‌داوری و گرفتار آمدن در ورطه شایعات و یا تفسیر سطحی آثار آن‌ها بر اساس حوادث زندگی شخصیشان نگاهی بی‌طرفانه به خود اشعار داشته باشند.

الاین شوالتر

الاین شوالتر (۱۹۴۱) در شهر بوستون ایالت ماساچوست آمریکا دیده به جهان گشود. شوالتر در سال ۱۹۷۰ موفق به اخذ درجه دکتری در رشته زبان و ادبیات انگلیسی از دانشگاه کالیفرنیا شد. پس از تدریس در مراکز علمی گوناگون به مدیریت گروه زبان و ادبیات انگلیسی دانشگاه پرینستون و نیز ریاست «انجمن زبان مدرن» این دانشگاه نایل آمد. از وی مقالات متعددی درباره ادبیات، فمینیسم و برخی مسائل فرهنگی حاکم بر جامعه آمریکادر مجلات و نشریات ادواری این کشور به چاپ رسیده است.

شوالتر یکی از چهره‌های برجسته جنبش فمینیسم در طول سال‌های ۱۹۷۰ تا ۱۹۷۹ بوده

است. او برای اولین بار واژه «جینوکریتیسیم» را در نقد آثار ادبی زنان به کاربرد که به معنای مطالعه سنت‌های ادبی منحصر به فرد نویسندگان زن می‌باشد. شوالتر در کتاب معروف خود با عنوان ادبیاتی از آن خود^۱ (۱۹۷۶) تاریخ رمان‌نویسی زنان انگلستان را بازنویسی می‌کند و جایگزین مناسبی را به جای سنت مردانه رمان‌نویسی معرفی می‌کند. شوالتر با تأثیرپذیری از فمینیسم فرانسه به ویژه دیدگاه‌های «هلن شیزوس»^۲ نظریه «زیبایی‌شناسی زنان»^۳ را مطرح می‌کند و معتقد است زبان و روایت ادبی زنان نویسنده باید خود را از محدودیت‌های سنت‌های ادبی مردسالارانه رهایی بخشد (کاسل، ۲۰۰۷: ۲۴۴).

فروغ فرخ‌زاد

فروغ فرخ‌زاد در پانزدهم دی ماه سال ۱۳۱۳ در تهران قدم به این جهان شگفت‌آور نهاد و در تلاشی خستگی‌ناپذیر سعی کرد این جهان و انسان‌های آن را در هزار توی افسانه‌ای اشعارش برای خوانندگان به تصویر کشد. بعد از اتمام کلاس سوم دبیرستان به هنرستان بانوان رفت و در آنجا خیاطی و نقاشی را فرا گرفت و اولین شعر خود را در سیزده سالگی سرود. در آغازین روزهای نوجوانی دل در گرو عشق پرویز شاپور، یکی از کاری‌کلمات و ریست‌های معروف ایران نهاد و با وجود اختلاف سنی زیاد با وی ازدواج کرد. فروغ آن دختر عصیانگر تشنه عشق و محبت بود؛ عشق و محبتی که خانه پدر با تمام محدودیت‌ها و حال و هوای نظامی گونه‌اش آن را از فروغ دریغ می‌کرد. متأسفانه فروغ پس از ازدواج نیز نتوانست به کیمیای محبت دست یابد و از این رو پس از تولد پسرش کامیار تاب زندگی خانوادگی را نیز نیاورد و در سال ۱۳۳۳ از همسرش جدا شد.

1. A Literature of their Own (1976)

2. Hélène Cixous

3. Female Aesthetics

فروغ به ترتیب در سال‌های ۱۳۳۱، ۱۳۳۵ و ۱۳۳۶ سه دفتر اول شعر خود را با نام‌های اسیر، دیوار و عصیان به دست چاپ سپرد. در بیست و سه سالگی به فعالیت‌های سینمایی روی آورد. در جشنواره فیلم‌های مستند آلمان در سال ۱۳۴۲ فیلم مستند وی درباره جزام خانه‌ای در تبریز با نام «خانه سیاه است» موفق به دریافت جایزه بهترین فیلم مستند شد. چهارمین دفتر شعری فروغ با عنوان تولدی دیگر پس از وقفه‌ای طولانی در سال ۱۳۴۳ منتشر شد.

در همین سال به منظور فعالیت‌های سینمایی به کشورهای آلمان، ایتالیا و فرانسه مسافرت کرد. در سال ۱۳۴۴ سازمان یونسکو به پاس فعالیت‌های هنری وی از زندگی‌اش فیلمی نیم‌ساعته تهیه کرد و همچنین یکی از کارگردانان معروف ایتالیایی در آن سال به ایران سفر کرد و از زندگی او فیلم کوتاهی ساخت. در سال ۱۳۴۵ کشورهای آلمان، سوئد، انگلستان و فرانسه به فروغ پیشنهاد دادند تا اجازه ترجمه و چاپ اشعارش را در آن کشورها دهد (جلالی، ۱۳۷۷: ۵۵۹-۵۶۶).

سرانجام فروغ در سرمای بهمن ماه سال ۱۳۴۵ به آغاز فصل سرد ایمان آورد و پیش از آن که به دیگران مجال فکر کردن دهد برای روزنامه تسلیتی فرستاد و به غرابت تنهایی سلام گفت و دو دست جوانش را زیر بارش یکریز برف مدفون کرد و در گورستان ظهیرالدوله تولدی دیگر یافت. روحش که روی جاده ابدیت به سوی لحظه توحید رفت شاد باد.

آخرین دفتر شعری فروغ مجموعه‌ای است با عنوان ایمان بیاوریم به آغاز فصل سرد که پس از مرگش در سال ۱۳۵۱ به چاپ رسید. نام فرخزاد اکنون در اذهان ادب‌دوستان سراسر دنیا همچون فروغ تابانی است که ستایش او نه به خاطر اشعار شهوانی و احساساتی‌اش بلکه به دلیل آزادی و بینش عمیق اوست از آن رو که در سال‌هایی که از جنبش‌های فمینیستی و گروه‌های احقاق حقوق زنان در ایران خبری نبود فروغ در برابر تمامی محدودیت‌ها و

ممنوعیت‌ها ایستا دو با تمامی وجود زندگی خود را سرود و رفت.

در اهمیت جایگاه فروغ فرخزاد در ادبیات جهان همین بس که در دانشگاه تگزاس هفته‌ای با عنوان بزرگداشت فروغ فرخزاد در بهمن ماه سال ۱۳۶۶ (فوریه ۱۹۸۷) برگزار شد. به راستی فروغ، تابناک‌ترین شاعره تاریخ سه هزار ساله ادبیات فارسی به شمار می‌رود (هیلمن، ۱: ۱۹۸۷). به بیان دیگر، می‌توان فروغ را رابعه ای دیگر نامید.

سیلویا پلات

سیلویا پلات در بیست و هفتم اکتبر سال ۱۹۳۲ در بوستون آمریکا دیده به جهان گشود. در پاییز سال ۱۹۵۰ در رشته زبان انگلیسی دانشکده «اسمت» پذیرفته شد. در سال ۱۹۵۳ در مجله «مادموازل»^۱ به سمت ویراستار مهمان نایل آمد و علی‌رغم موفقیت‌های تحصیلی و شغلی دچار تلاطم‌های شدید روحی شد و در بازگشت به بوستون تحت معالجه با شوک الکتریکی قرار گرفت. پس از فارغ‌التحصیلی از دانشکده اسمت موفق به دریافت بورسیه تحصیلی دانشکده «نیوهام» دانشگاه کمبریج شد و به انگلستان سفر کرد. در سال ۱۹۵۶ در محافل ادبی کمبریج با «تد هیوز»^۲ ملاقات کرد و با امید یافتن زندگی ایده‌آل خود با او ازدواج کرد. در سال ۱۹۵۷ به دعوت دانشکده اسمت برای تدریس زبان و ادبیات انگلیسی به آمریکا رفت. در سال ۱۹۶۰ پس از تولد دخترش مجموعه شعر غولدیسه^۳ را در انگلستان به چاپ رساند. پس از تولد پسرش در سال ۱۹۶۲ و در پی بی‌وفایی هیوز از وی جدا شد. ازدواج پلات و هیوز را بسیاری از منتقدین ادبی تراژیک‌ترین ازدواج دنیای ادبیات نام نهاده‌اند.

پلات در آخرین ماه‌های زندگانش در پی ظهور و بروز نیرویی خلاقه به سرودن بهترین اشعار زندگانی‌اش همت گمارد که نتیجه آن دو مجموعه آریل^۴ (۱۹۶۵) و عبور

1. Mademoiselle Magazine
3. *The Colossus* (1960)

2. Ted Hughes
4. Ariel (1965)

از آب^۱ (۱۹۷۱) می‌باشد. سرانجام در اوج آفرینش‌های هنری خود در روز یازدهم ماه فوریه ۱۹۶۳ با باز گذاشتن شیر گاز خود کشی کرد. از دیگر آثار پلات رمان جام شیشه^۲ می‌باشد که تنها یک ماه پیش از خودکشی وی در انگلستان و با نام مستعار «ویکتوریا لوکاس»^۳ منتشر شد. جانی پان یک و کتاب مقدس رؤیاهای^۴ نام دیگر اثر پلات می‌باشد که در بردارنده هفتاد داستان کوتاه از وی است که در طول یک دهه پیش از مرگش قلم زده است. نامه‌های خانه: نامه‌نگاری‌های سال‌های ۱۹۵۰-۱۹۶۳^۵ گزیده ای از نامه‌های پلات می‌باشد که مادرش آن‌ها را ویرایش نموده و در سال ۱۹۷۵ در انگلستان منتشر کرده است. یادداشت‌های سیلویا پلات^۶ مجموعه نسبتاً کاملی از خاطرات اوست که پس از مرگ هیوز در سال ۲۰۰۰ در دو کشور انگلستان و آمریکا به چاپ رسیده است. از پلات یک کتاب کودک نیز با عنوان کتاب خواب^۷ (۱۹۷۶) به یادگار مانده است (ریان، ۲۰۰۶: مقدمه، ۲۰-۲۱).

تد هیوز در سال ۱۹۸۱ تعدادی از اشعار پلات را در کتابی با عنوان مجموعه اشعار سیلویا پلات^۸ گردآوری کرده است که «لیندا واگنر مارتین» آن را «دورنمای کمالات»^۹ نامیده است (واگنر مارتین، ۲۰۰۶: ۵۴). به نظر وی، آثار پلات جریان شعری انگلستان و آمریکا را متحول کرده است. در آغازین سال‌های قرن بیست و یکم تأثیر پلات بر شعر همچون تأثیر همینگوی^(۳) بر داستان کوتاه تلقی می‌شود چرا که هر دوی آن‌ها با تعمق و تأمل در زندگی درونیشان به آنچه که ارزش بیان داشت دست یافتند (همان، ۵۲). اهدای جایزه پولیتزر به مجموعه اشعار سیلویا پلات در سال ۱۹۸۲ خود گواه آن است که لقب «سافو»^(۳) ی عهد

1. Crossing the Water (1971)
2. The Bell Jar (1963)
3. Victoria Lucas
4. Johnny Panic and the Bible of Dreams (1971)
5. The Letters Home: Correspondence 1950-1963 (1975)
6. The Journals of Sylvia Plath (1972)
7. The Bed Book (1976)
8. The Collected Poems of Sylvia Plath (1981)
9. A Panorama of Excellence

جدید در ادبیات انگلستان عنوان شایسته‌ای برای این شاعره برجسته آمریکا می‌باشد چرا که او نیز همچون فروغ ما پس از مدت‌ها سرکوبی زنان در آیین ادبی زبان انگلیسی با زبانی ساده و گیرا منویات درونی‌اش را می‌سراید. پلات نیز همانند فروغ درمی‌یابد که برای بیان آنچه که در ذهن دارد دیگر نمی‌تواند از الگوهای از پیش تعیین شده مردانه استفاده کند و از این رو در سطح ساختار، واژگان و نیز مفاهیم شعری تغییراتی را به وجود می‌آورد تا بتواند شعر را زبان حال امروز نماید.

خوانش شوالتری اشعار فروغ فرخ‌زاد

در این قسمت از مقاله برخی از اشعار فروغ فرخ‌زاد در دو مجموعه تولدی دیگر (۱۳۴۳) و ایمان بیاوریم به آغاز فصل سرد (۱۳۵۱) انتخاب و بر اساس نقد زنانه شوالتر به دقت مورد ارزیابی قرار می‌گیرند.

الف - مدل بیولوژی اشعار فروغ فرخ‌زاد

در خوانش اشعار فروغ فرخ‌زاد بر اساس مدل بیولوژی باید به جست و جوی ایماژهای ادبی مرتبط با جسمانیت و جنسیت زنانه پرداخت. فرخ‌زاد و تعداد معدودی از شاعره‌های پارسی‌گوی چون مهستی^(۳) و رابعه در سنت شعری زبان فارسی ایماژهای زنانه را در قالب اشعار عاشقانه ریخته‌اند.

البته ذکر این نکته ضروری به نظر می‌رسد که نگرش فرخ‌زاد در جریان آفرینش‌های هنری خود نسبت به این موضوع کاملاً دگرگون می‌شود. سه مجموعه نخست اشعار فرخ‌زاد سراسر فریاد خواهش‌های تن و بیان بی‌پروای احساسات است ولی در دو مجموعه آخر فروغ زنانگی اشعارش را می‌ستاید و با صمیمیت یک شاعر راستین از عواطف، احساسات

و تجربیات خود با زبانی بسیار دل نشین سخن می‌راند. فرخزاد خود نیز از این استحاله و دگرگونی آگاه است و آن را این‌گونه تعریف می‌کند:

شعر من با خود من پیش آمده است. منم تأسفم که کتاب‌های اسپر، دیوار و عصیان را بیرون داده‌ام. افسوس می‌خورم که چرا این شروع را با تولدی دیگر شروع نکرده‌ام. . . درباره موضوع شعر، به شما گفتم که شعر با من پیش آمده است. در اسپر، دیوار و عصیان من فقط بیان‌کننده ساده از دنیای بیرونی بودم. در آن زمان شعر در من حلول نکرده بود بلکه با من هم‌خانه بود مثل شوهر، مثل معشوق، مثل همه آدم‌هایی که چند مدتی با آدم هستید. اما بعد شعر در من ریشه گرفت و به همین دلیل شعر به رایم عوض شد (فرخزاد به نقل از جلالی، ۱۳۷۷: ۲۲۷).

فروغ در تولدی دیگر تحول می‌یابد و دیگر اسپر هوس‌های تند زنانه نیست. «آن روزها رفتند/ آن روزهای خیرگی در رازهای جسم» (فرخزاد، ۱۳۸۲؛ ۱۴۰). کلام بی‌پروای سه مجموعه نخست در این دفتر به پختگی می‌رسد و اگر باز هم از جسم و خواهش‌های تن سخنی به میان می‌آورد در پی آن است تا از آن نردبانی بسازد برای تعالی روح حساس خود.

من عریانم، عریانم، عریانم

مثل سکوت‌های میان کلام‌های محبت

[عریانم]

و زخم‌های من همه از عشق است

از عشق، عشق، عشق

من این جزیره سرگردان را

از انقلاب اقیانوس

و انفجار کوه گذر داده‌ام

و تکه‌تکه شدن، راز آن وجود متحدی بود
 که از حقیرترین ذره‌هایش آفتاب به دنیا آمد
 (همان، ۱۷۵).

ب - مدل زبان‌شناسی اشعار فروغ فرخ‌زاد

امروزه زبان علاوه بر آنکه یک وسیله ارتباطی محسوب می‌شود همچنین بسان آینه‌ای عمل می‌کند که پیچیدگی‌های فکری و فلسفی انسان در آن تجلی می‌یابد و آدیان آن را محملی می‌یابند که از طریق آن می‌توانند به هویت خود دست یابند (روشنی، ۱۳۸۳: ۱۱۱). از این منظر، شاعرانی که قابلیت‌های زبان را درک کنند و به رمز و رازها و روابط زبان آگاهی یابند می‌توانند بار دیگر در زبان متولد شوند و به سبکی متفاوت از دیگران شعر بسرایند. زبان نه تنها روحیه نیز فکر گوینده را به خوبی منعکس می‌کند. از آن رو همواره می‌توان زبان را یک مبنای حقیقی بر ای شناخت یک نویسنده، یک شاعر، یک فیلسوف، یک سیاستمدار و یک عالم و... در نظر گرفت (همان، ۱۱۲).

فرخ‌زاد در دو مجموعه آخر با دست یافتن به زبان و اندیشه خاص خود از قید و انحصار تقلید از شاعران مورد علاقه‌اش همچون حافظ، خیام، مولوی، نیما و دیگران رهایی می‌یابد و در رهگذار این‌ره‌هایش در حوزه زبان از جمله قواعد و واژگان و بازنگری در ابر معناها به انقلابی ژرف مبادرت می‌ورزد. او می‌گوید: «من جمله را به ساده‌ترین شکلی که در مغزم ساخته می‌شود به روی کاغذ می‌آورم. وزن مثل نخی است که از میان این کلمات رد شده بی آن که دیده شود. وزن فقط آن‌ها را حفظ می‌کند و نمی‌گذارد بیفتند» (همان، ۱۴۸). فروغ معتقد است برای به شعر درآوردن تجربیات خود در دنیای کنونی نیاز به واژگانی دارد که از همین دنیا برخاسته باشند و با وارد کردن واژگان جدید به حوزه شعر در اوزان شعری نیز

تغییراتی را ایجاد می‌کند. فروغ از تمامی این تغییرات ظاهری در شعر سود می‌جوید تا بتواند تصویری از زن ایرانی عصر خود را به نمایش گذارد.

می‌توان همچون عروسک‌های کوکی بود

با دو چشم شیشه‌ای دنیای خود را دید

می‌توان در جعبه‌ای ماهوت

با تنی انباشته از گاه

سال‌ها در لا بلای تور و پولک خفت

می‌توان با فشار هرزه دستی

بی‌سبب فریاد کرد و گفت

«آه، من بسیار خوشبختم»

(فرخ‌زاد، ۱۳۸۲: ۱۷۱).

آقای روشنی این شعر را فریاد اعتراض فروغ علیه سکون و سکوت زن و ذهنیتی که از او در جامعه شکل گرفته است می‌داند. در واقع عبارت پایانی این شعر دقیقاً بدبختی زنان جامعه را نشان می‌دهد که قربانی خواسته‌های جامعه مردسالار شده‌اند و با جهل و نادانی از آن تعبیر به خوشبختی می‌کنند.

ج - مدل روان‌شناسی اشعار فروغ فرخ‌زاد

شوالتر در تعریف این مدل به روانی و سیالی زبان و ارتباط آن با ویژگی‌های روانی زنان می‌پردازد. در جوامع مردسالار مردان نه تنها جسم زنان بلکه حتی روح آنان را نیز استثمار می‌کنند تا بر آنان برتری یابند. فروغ فرخ‌زاد با زیر پا نهادن سنت شعری عروض و قافیه‌ی ادبیات فارسی که در طول تاریخ چندین هزار ساله خود توسط شاعران مرد پایه‌ریزی شده

است بر اساس روان شناسی فروید، «قانون پدر»^۱ را به چالش می کشد و به زبان شعری جدیدی از آن خود دست می یابد که دقیقاً با فرآیندهای روانی شناخته شده در روان زنان مطابقت دارد و نمود عینی آن اشعاری است که از زبان قانونمند مردان در آن اثری دیده نمی شود. شعر تولدی دیگر آینه تمام نمای شاعرهای است که تصویری از ذهن ساده و بی آرایش خود را با زبردستی بر روی قاب کاغذ نقاشی می کند.

زندگی شاید

یک خیابان دراز است که هر روز زنی

با زنبیلی از آن می گذرد

زندگی شاید

ریسمانی است که مردی با آن خود را از

[شاخه می آویزد

زندگی شاید طفلی است که از مدرسه

[برمی گردد

(همان، ۲۲۴).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال جامع علوم انسانی

د- مدل فرهنگی اشعار فروغ فرخ زاد

شوالتر معتقد است نگارش های زنانه حتی در عمیق ترین لایه های درونی خود داستان تأثیر جامعه بر اهداف و نقطه نظرات آن ها را بازگو می کنند. در یک جامعه مردسالار قطعاً نمی توان انتظار داشت که زنان عناصر فعال و پویای جامعه باشند. در این گونه جوامع زنان از خود هویت مستقلی ندارند و تمامی آرمان های آنان در راستای برطرف کردن نیازهای

1. The Law of Father

مردان است. فرخزاد موقعیت فرهنگی زنان عصر خود را با نگاهی که غنا و عمق آن را از شعر خود وام گرفته است به سخره می‌گیرد و تمامی همت خود را صرف آگاهی دادن و رهایش او می‌کند. به عنوان مثال، فروغ در شعر «عروسک کوکی» از زنان می‌خواهد که به معمای شگفت هستی خویش پی ببرند و از دریچه چشمان خود به این جهان بنگرند.

فروغ در آخرین شعرهای خود نگرشی وسیع‌تر نسبت به جامعه پیدا می‌کند. مثلاً در شعر «ای مرز پر گهر» دیگر سخن از خوشبختی پوچ و بی‌معنای زنان نیست بلکه او جامعه‌ای را مورد انتقاد قرار می‌دهد که انسان‌ها در آن هویتی از آن خود ندارند و بو دو نبودنشان تنها با یک عدد مشخص می‌شود و همان‌گونه که قبلاً نیز گفته شد فروغ در اوج آفرینش‌های هنری خود حصار مرزهای جسم را در هم می‌شکند و از زبان یک فرد وارسته که در پی تحقق رسالت خویش در این جهان است سخن می‌گوید.

فاتح شدم

خود را به ثبت رساندم

خود را به نامی، در یک شناسنامه، مزین کردم

و هستیم به یک شماره مشخص شد
گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پس زنده باد ششصد و هفتاد و هشت

رتال جامع علوم انسانی

صادره از بخش پنج تهران

(فرخزاد، ۲۱۳).

معنای عمیق اشعار فرخزاد به خوبی نمایانگر آن است که او صرفاً به دنبال کنار هم قرار دادن یک سری از واژگان آهنگین ولی عاری از معنا و مفهوم نیست. فروغ فرخزاد شاعر، خود را فرزند زمان خویش می‌داند و به تمامی واژگان شعرش رنگی از عصر حاضر و نیازهای آن می‌زند. او یک منتقد فمینیست است و به صراحت در شعر خود اعلام می‌دارد که کلید

نجات زنان از این خمودگی و رخوت تلاش و تکاپو و تحصیل علم و خرد می‌باشد.

خوانش شوالتری اشعار سیلویا پلات

در این مجال سعی بر آن است تا با توجه به الگوی نقد اشاره شده در بالا یعنی نقد زنانه الاین شوالتر، اشعار پلات نیز بر اساس چهار رکن موجود در جینوکریتیسیمز مورد ارزیابی قرار گیرند. در این بخش اشعار پلات به دو زبان فارسی و انگلیسی ارائه می‌شود. سرانجام در پایان این بخش می‌توان به بررسی تطبیقی آثار پلات و فرخزاد پرداخت و به تصویری روشن از هنر و اندیشه فاخر این دو شاعره معاصر دست یافت.

الف - مدل بیولوژی اشعار سیلویا پلات

مهم‌ترین ویژگی اشعار پلات با توجه به مدل بیولوژی آن است که غالباً این اشعار از کلامی خصوصی و شخصی برخوردارند به گونه‌ای که در بسیاری از آن‌ها راوی شعر یک من مؤنث است که رمزآلود ترین تجارب زنانه خود همچون تجارب جنسی یا تجربه مادری را بیان می‌کند. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پلات نیز در شعرهای واپسین خود همچون فروغ به تکامل و پختگی بیشتری دست می‌یابد و از شعرهای شهوانی و سرکش اولیه خود به شعرهایی می‌رسد که در آن‌ها از تکامل یک زن سخن می‌گوید.

زن به کمال رسیده است.

بر بدن بی‌جان

لبخند پیروزی نشسته،

توهم تقدیری یونانی

در طومارهای شب جامه‌اش جاری‌ست. پاهای برهنه‌اش انگار می‌گویند:
تا اینجا آمدیم.
دیگر بس است
(پلات، ۱۳۸۲: ۲۹۸).

The woman is perfected.
Her dead
Body wears the smile of accomplishment,
The illusion of a Greek necessity
Flows in the scrolls of her toga,
Her bare
Feet seem to be saying:
We have come so far, it is over
(Plath, 1981: 226).

پلات همچنین در برخی از اشعارش میان نوشتن و جسم زنانه ارتباط مستقیمی برقرار می‌کند. «ترانه صبح» سرود درک تدریجی یک مادر از وابستگی احساسی و عاطفی خود نسبت به نوزاد تازه متولد شده‌اش می‌باشد. بر طبق مدل بیولوژی شوالتر، همان‌گونه که مردان مجازند از تجارب مردانه خود سخن گویند زنان نیز می‌توانند پاک‌ترین تجارب خود مانند حس یک مادر نسبت به فرزندش را به عنوان یکی از منحصر به فردترین تجارب زنانه به شعر درآورند.

به بزرگداشت ورودت، صدای ما پژواک می‌گیرد.

تندیس نو در موزه‌ای بادگیر، برهنگی‌ات

بر آسایش ما سایه می‌افکند. ما چون دیوار بر گردت ایستاده‌ایم

(پلات، ۱۳۸۲: ۱۰۸).

Our voice echo, magnifying your arrival. New statue.

In a drafty museum, your nakedness

Shadows our safety. We stand round blankly as walls
(Plath, 1981: 156).

ب - مدل زبان‌شناسی اشعار سیلویا پلات

«سارا حانا» یکی از منتقدین اشعار سیلویا پلات معتقد است پلات با بهره‌گیری از تکنیک‌های منحصر به فرد مانند بهره‌گیری از قابلیت‌های اصول نحوی، قافیه و ساختار زبان به بیان پیچیده‌ترین موضوعات شعری می‌پردازد (حانا، ۲۰۰۳: ۲۳۲).

به عنوان مثال، شعر «فوک کوچک» از ابیاتی هفت یا هشت بخشی تشکیل شده است که در هر بیت سه یا چهار تکیه وجود دارد. از سوی دیگر، زبان شعر نیز محاوره‌ای و در عین حال آهنگین است. تجانس آوایی واژگانی مانند «cold» و «clouds» همگونی مصوت‌ها در واژگانی چون «cold»، «go» و «over» و ضمناً تکرار صدای «oh» همگی در خدمت درون‌مایه اصلی شعر می‌باشند که همانا امکان برقراری رابطه کلامی با پدر از دست رفته را فراهم می‌کنند. عنوان شعر نیز خود گویای سبک شعر می‌باشد. واژه فوک دارای دو معنی است. معنای اولیه آن نوعی موسیقی است که در آن یک یا چند ملودی معرفی و سپس در الگوهای پیچیده، تکرار می‌شوند. این موضوع به نوبه خود با ایماژهای تکراری و درون‌مایه شعر هماهنگ می‌باشد.

ضمناً این واژه بار معنایی روان‌شناسی نیز دارد که به اختلال در بخش خودآگاه ذهن اشاره دارد و در آن بیمار آگاهانه اعمالی را انجام می‌دهد ولی پس از بهبود یافتن از بیماری نمی‌تواند آن‌ها را به خاطر بیاورد. این شعر تبحر و چیره‌دستی پلات را در سرایش شعر بازگو می‌کند. در این شعر پلات همچون «بت‌هون» آهنگ منحصر به فرد خود را خلق می‌کند و چون دیگر تاب تحمل سکوت را ندارد آن را با تمامی وجود فریاد می‌زند.

انگشتان سیاه رنگِ سرو تکان می‌خورند
ابرهای سرد می‌گذرند.
گزاره‌های سیاه رنگ را دوست دارم.
سرو سیاه، ابر سفید،
یارای شنیدن بتهوون را داشت
سرو سیاه، ابر سفید،
آشفتگی‌های وحشتناک.

The yew's black fingers wag;
Cold clouds go over.
I like black statements.
Black yew, white cloud,
He could hear Beethoven:
Black yew, white cloud,
The horrific complications
(Plath, 1981: 187-188).

ج - مدل روان‌شناسی اشعار سیلویا پلات

مطالعات روان‌شناسی آثار ادبی به تفسیر حالت‌های روانی، تضادها و فرآیندهای ناخودآگاه ذهن می‌پردازند. مطالعه و مذاقه در ادبیات از منظر روان‌شناسی نشان می‌دهد که چگونه یک متن، موضوع خود را بارور یا پنهان می‌نماید زیرا ممکن است آن موضوع به لحاظ مسائل اجتماعی و اخلاقی در عرف زبان ننگد. در این بخش شعر «بابا» یکی از آخرین سروده‌های سیلویا پلات مورد نقد و بررسی قرار می‌گیرد. در این شعر، همسر و پدر به عنوان نمایندگان مرد در روان‌راوی شعر در هم می‌آمیزند و عقده «الکترا»ی دختر را آشکار می‌کنند. دختر با کشتن خیالی هر دوی آن‌ها به هویت واقعی خود دست پیدا می‌کند.

«ون داین»^۱ معتقد است سخنان یک زن در جامه‌ی یک کودک می‌تواند گویای راهکارهای روایی یک نویسنده زن باشد که از طریق آن می‌تواند سه تعریف از موقعیت خود ارائه دهد؛ اول آنکه زنان نویسنده حتی در مورد آثار خود از اختیار لازم برخوردار نیستند، دوم آنکه آثار آن‌ها گزارش گونه‌ای فرهنگی است مبنی بر اینکه زنان کودکانی بیش نیستند و سوم آنکه زنان نویسنده در مقایسه با مردان از موقعیت نازل‌تری برخوردارند (ون داین، ۱۹۹۳: ۴۸).

بابا من ناچار بودم تو را بکشم.

تو پیش از آن که من فرصت کنم، مُردی -

هرگز نتوانستم با تو حرف بزنم

زبانم در آرواره گیر می‌کرد.

اگر یک مرد را کشته باشم، دو مرد را کشته‌ام -

دومی خفاشی است که جای تو را گرفت

و یک سال تمام خون مرا مکید -

نه، هفت سال، اگر راستش را بخواهی، مطالعات فرهنگی

بابا، حالا می‌توانی آسوده بخوابی

(پلات، ۱۳۸۴: ۲۱۰-۲۱۸).

Daddy, I have had to kill you.
 You died before I had time -
 I never could to talk to you.
 The tongue stuck in my jaw.
 If I've killed one man, I've killed two -
 The vampire who said he was you

1. Van Dyne

And drank my blood for a year
 Seven years, if you want to know.
 Daddy, you can lie back now
 (Plath, 1981: 222-224).

د- مدل فرهنگی اشعار سیلویا پلات

شعر پلات تصویر زنده‌ای است از فرهنگ حاکم بر جامعه در برخورد با زنان که همانا رخوت، سکوت و زندگی منفعلانه است. ون داین معتقد است: «هویت یک زن محصول برداشت و تلقی شخصی وی و نیز بازسازی تاریخ گذشته‌اش می‌باشد که از طریق بافت فرهنگی جامعه با آن در ارتباط است و با هر نوع دگرگونی در این بافت هویت او نیز دچار تغییر و استحاله می‌شود (ون داین، ۱۹۹۳: ۷). در شعر «بانو ایلعاذر»، یکی از شاهکارهای شعری پلات، راوی شعر زنی است که پس از تجربه کردن مرگ، بار دیگر متولد می‌شود. بانوی شعر شخصیتی تمثیلی است که شرح داستان او در کتاب مقدس آمده است. حضرت عیسی این بانوی مقدس را احیا کرده است و او نیز از موهبت زندگی دوباره بهره‌مند می‌شود. بانو ایلعاذر در این شعری با زبانی انتقادی مردان جامعه خود را مورد خطاب قرار می‌دهد زیرا همواره او را از بیان اندیشه‌هایش بازداشته‌اند و موجب سکوت او شده‌اند.

So, so, Herr Doctor.
 So, Herr Enemy.
 So, Herr Professor.
 Herr God, Herr Lucifer
 Beware
 Beware
 (Plath, 1981: 246).

خب، خب جناب دکتر

خب، خب جناب دشمن

خب، خب جناب استاد

جناب اهورا، جناب اهریمن

هشدار

هشدار!

(پلات، ۱۳۸۲: ۲۴۸).

در این شعر، بانو ایلعاذر به تمامی ساختارها و نهادهای مردسالارانه جامعه می‌تازد زیرا مردان با در دست داشتن قدرت در جامعه هویت واقعی زن را از او گرفته‌اند و راوی شعر پس از بازگشت مجدد به این دنیا که سمبلی از آگاهی و بیداری او می‌باشد در بند آخر شعر اختطاری تکان دهنده می‌دهد:

من از دل خاکستر

با گیسوی سرخ برمی‌خیزم

و مردان را مثل هوا می‌خورم.

Out of ash

I rise with my red hair

And I eat men like air

(Plath, 1981: 247).

نتیجه

فروغ فرخ‌زاد و سیلویا پلات علی‌رغم وجود تفاوت‌های فرهنگی، زبانی، اجتماعی و ... وجوه اشتراک بسیار زیادی دارند و همین شباهت‌ها موجب شده است که فروغ در آمریکا و پلات در ایران شاعرانی نام‌آشنا برای ادب‌دوستان این دو ملت باشند. در این مقاله بیشتر به

جنبه‌های مشترک هنر این دو شاعر اشاره شده است زیرا بر طبق نظر الاین شوالتر فرخزاد و پلات به واسطه زن بودن و جسارت بیان کردن آن در شعر توانسته‌اند تجربیات مشترک بیولوژی، زبان شناسی، روان شناسی و فرهنگی بسیاری را از سر بگذرانند و به همین دلیل مضامین اشعارشان بسیار به یکدیگر نزدیک است. فروغ فرخزاد در ایران بنیان گذار مکتب مؤنث شعر محسوب می‌شود و سیلویا پلات نیز در آمریکا با وجود شاعره‌های بزرگی چون «امیلی دیکنسون»^۱ اولین شاعره آمریکا محسوب می‌شود که با جسارتی بی‌نظیر به طرح ایده‌های فمینیستی می‌پردازد. آن‌ها در ابتدای حیات هنری خود دنباله‌رو شاعران بزرگ سرزمین و زبان مادریشان بودند

اما پس از یافتن اهداف و کسب تجربه لازم و درک رسالت شعریشان به «ادبیات خاص خود» دست یافتند. فروغ در ابتدا به شیوه کلاسیک شعر می‌سرود و از شاعران بزرگی چون حافظ، خیام و مولوی الهام می‌گرفت. سپس فروغ به سبک نیمایی شعر سرود ولی هیچ‌گاه مقلد صرف نیما نبود. سیلویا پلات نیز در ابتدا از سبک شاعران بزرگ انگلیسی زبان مانند «تی. اس. الیوت»^۲ و «دابلویو. بی. بیتس»^۳ و سپس ملک‌الشعرا انگلستان، تد هیوز، تقلید می‌کرد ولی او نیز مانند فروغ، پس از درک ضرورت بیان مکنونات قلبی‌اش به عنوان یک زن، ادبیاتی از آن خود خلق کرد. امروزه نام پلات در آمریکا و انگلستان با جنبش فمینیسم عجین شده است. از سوی دیگر فروغ نیز زانه‌ترین شاعر زبان پارسی نام گرفته است. بر طبق نظر الاین شوالتر و براساس تئوری جینوکریتیسیزم هم فروغ و هم سیلویا در اشعار خود جسارت کرده و از زن بودن خود سخن به میان آورده‌اند همان‌گونه که بزرگ‌ترین شاعران مرد همچون شکسپیر و حافظ نیز آزادانه از جسمانیت و جنسیت خود در شعر

1. Emily Dickinson
3. W. B. Yeats

2. T. S. Eliot

سخن گفته‌اند. فرخ‌زاد و پلات بر ای بیان تجارب زنانه خود نیاز به زبانی زنانه داشتند که از دیدگاه روان‌شناسی می‌بایست سیال و روان و مطابق با روحیات زنانه باشد از این رو هر دوی آن‌ها بهترین آثارشان را به سبک نو سرودند و از سبک کلاسیک شعر که به نوعی بیانگر قانونمندی زبان مردانه است فاصله گرفتند. در اشعار هر دوی آن‌ها می‌توان رد پای نگرش‌های هر دو جامعه ایران و آمریکا را مشاهده کرد. شعر فروغ، نمایشی است از نوع نگرش جامعه ایرانی آن زمان نسبت به زن که از او تصویری زیبا ولی پوچ ارائه می‌دهد که در میان تور و پولک آرمیده است و صرفاً زندگی‌اش در رابطه با مرد و اهداف او معنی می‌یابد و در شعر پلات نیز می‌توان به تفوق و برتری مردان در جامعه پی برد چرا که همان‌گونه که در شعر «بانو ایلعاذر» آمده است تمامی نیروهای برتر و مسلط جامعه مردان هستند که خط مشی نیروهای منفعل جامعه یعنی زنان را معین می‌کنند. در مجموع سیلویا پلات و فروغ فرخ‌زاد در شاهکارهای شعری خود به ادبیاتی دست یافته‌اند که آن را نه در تقلید و نه در کسب تأیید مردان به دست آورده‌اند بلکه با احترام و تکریم مقام خود به عنوان نماینده زنان جامعه و با ارج نهادن بر تمامی تجارب و احساسات خود کسب کرده‌اند و سخنانی از دل سروده‌اند که لاجرم بر دل نیز می‌نشیند.

پی‌نوشت‌ها

۱. رابعه بنت کعب قزداري بلخي از زنان شاعر قرن چهارم ایران می‌باشد. برادر رابعه غلامی داشت به نام «بکتاش» که رابعه دل در گرو مهر او نهاد و وقتی «حادث»، برادر رابعه، از این موضوع آگاهی یافت بکتاش را در چاهی زندانی کرد و رابعه را نیز در گرمابه‌ای محبوس کرد. رابعه در زندان با خون خویش اشعاری را در وصف بکتاش و عشق خویش به او سرود و به دیوار گرمابه نوشت و جان سپرد. هنگامی که بکتاش از این ماجرا با خبر شد به سراغ حادث رفت و سر از تنش جدا کرد و خود را نیز کشت (خزائل، ۱۳۸۴: ۲۰۲۶-۲۰۲۷).
۲. ارنست میلر همینگوی، داستان نویس آمریکایی در ۲۱ جولای ۱۸۹۸ به دنیا آمد. همینگوی

تحصیلاتش را تا پایان دوره دوم دبیرستان ادامه داد و وقتی در سال ۱۹۱۷ آمریکا وارد جنگ شد در جبهه ایتالیا شرکت کرد و به دریافت مدال جنگ نایل آمد. بهترین رمان‌های همینگوی عبارتند از وداع با اسلحه، مرگ در بعد از ظهر، داشتن و نداشتن، زنگ‌ها برای که به صدا در می‌آید.

بسیاری از منتقدین همینگوی را بهترین آفریننده رمان قرن بیستم می‌دانند (همان، ۵۰۸۶-۵۰۹۰).

۳. سافو شاعره‌ای یونانی است که در حدود سال ۶۱۲ پیش از میلاد می‌زیسته است. از زندگی او اطلاع چندانی در دست نیست. از افسانه‌ها و روایت‌های گوناگون این گونه بر می‌آید که سافو گروهی از دختران جوان هنرمند را گرد هم می‌آورد که همگی به شعر و موسیقی و آواز عشق می‌ورزیدند و سافو در سرودن اشعار خود از آن‌ها الهام می‌گرفت. بسیاری از منتقدین سافو را بزرگ‌ترین سراینده‌ی شعر غنایی از نوع تک سرایی می‌دانند. افلاطون او را دهمین الهه شعر خوانده است (همان، ۲۴۲۳-۲۴۲۴).

۴. مهستی گنجوی شاعره مشهور قرن ششم می‌باشد که نام اصلی‌اش منیژه است. مهستی با تشویق پدر به فراگیری موسیقی می‌پردازد و در نوزده سالگی در نواختن چنگ و عود و تار استادی بی نظیر بود (همان، ۴۵۴۷).

کتابنامه

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

جلالی، بهروز. *جاودانه ماندن، در اوج زیستن*. تهران: انتشارات مروارید، ۱۳۷۷.

خزائل، حسن. *فرهنگ ادبیات جهان*. جلد ۴. تهران: نشر کلبه، ۱۳۸۴.

روشنی، رضا. *من فروغ*. تهران: انتشارات نگیم، ۱۳۸۳.

سعیدپور، سعید. *در کسوت ماه*. ترجمه اشعار سیلویا پلات. تهران: انتشارات مروارید، ۱۳۸۲.

فرخزاد، فروغ. *دیوان فروغ فرخزاد*. تهران: نشر دنیای تمدن سبز، ۱۳۸۲.

Castle, Gregory. *Literary Theory*. USA: Blackwell, 2006.

Hannah, Sara. "‘Something Else Hauls Me through Air’ Sound and Structure in Four Late Poems by Sylvia Plath." *Literary Imagination: The Review of the Association of Literary Scholars and Critics*. NY: Cornell University Press, 2003, pp. 232-66.

- Hillman, Craig. *Forugh Farrokhzad; A Quarter-Century Later*. Texas: University of Texas, 1987.
- Plath, Sylvia. *The Collected Poems*. Ed. Ted Hughes. New York: Harper, 1992.
- Ryan, Ray. *Cambridge Companion to Sylvia Plath*. Ed. Cambridge: CUP, 2006.
- Showalter, Elaine. "Toward A Feminist Poetics." In *Twentieth Century Literary Theory: A Reader*. Newton, K. M. , Ed. New York: St. Martin's, 1997. Pp. 216-250.
- Van Dyne, Susan. *Revising Life: Sylvia Plath's Ariel Poems*. Chapel Hill: University of North Caroline Press, 1993.
- Wagner-Martin, Linda. *Sylvia Plath: A Literary Life*. London: MacMillan, 1999.

ژورنال جامع علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی